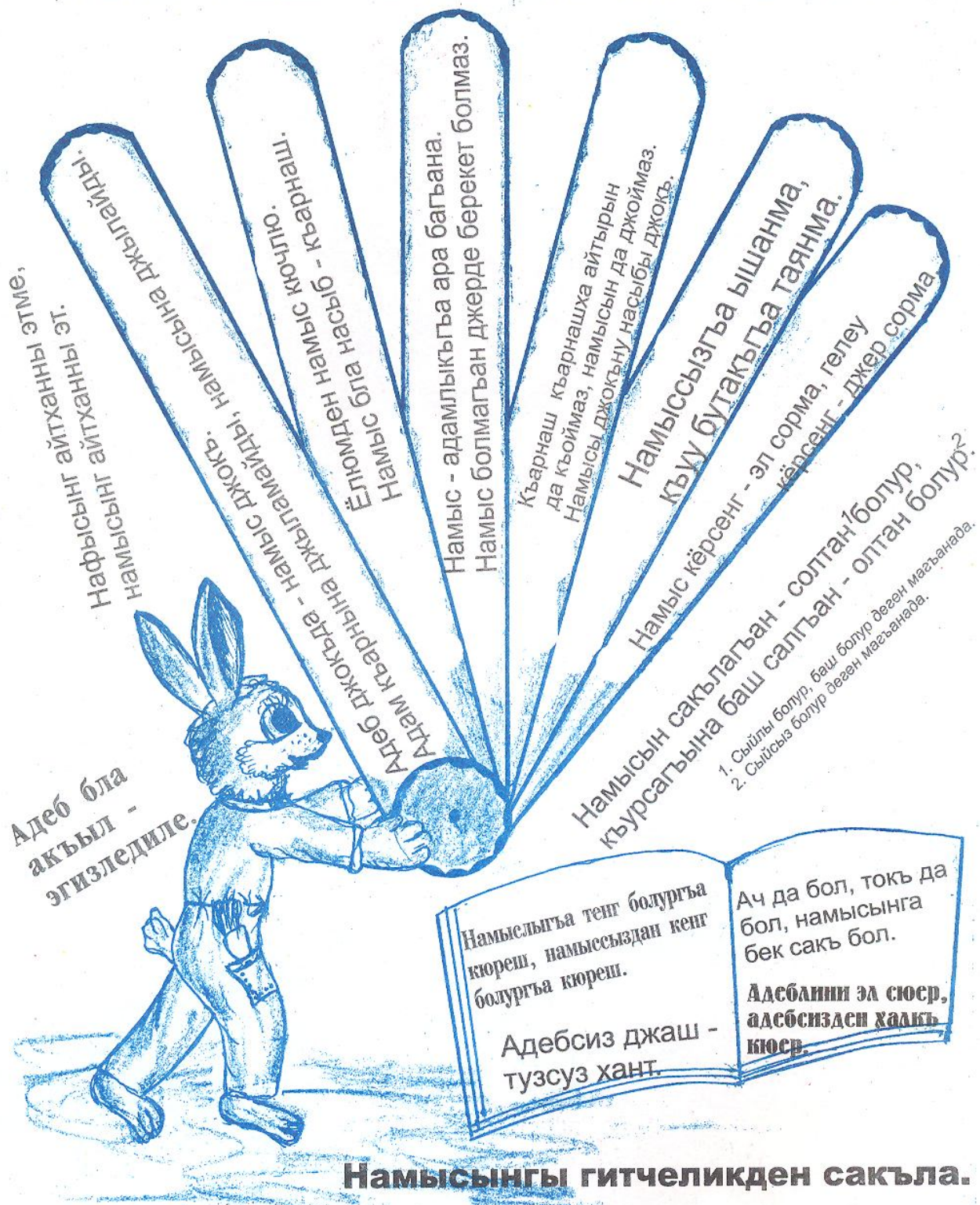

НАМЫС БЛА АДЕБНИ ЮСЮНДЕН КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР НАРТ СЁЗЛЕ

Намыссызда хурмет джокъ, эмилике джюген джокъ.

Намыслы тилине да сакъ, къолуна да сакъ, кёзюне да сакъ, сёзюне да сакъ.

Намыссыз джаш - тубсюз челек, атлау ызы - къара халек.

АКЪБАЙЛАНЫ *Азрет,*
поэт, юрист илмуланы кандидаты.

Хар не кёзююне кёре болады,
Сууукъгъа, иссиге, джелге чыдайбыз.
Алай а, сагъыш этсек, биз да табигъатда
Бола тургъан затлагъа ушайбыз...

.....

Джашау, ачхычим къолунгдады,
Тюбетсенг да тик джарлагъа.
Джазыуум чексиз джолунгдады,
Чыгъарсанг да айланч джоллагъа...

Джашау, хар атламым кёзюнгдеди,
Терс джанына сен ашырма.
Джолларыбыз бизни биргеди,
Сени бла хар къайры да хазырма!..

.....

Ушайла бир-бирлерине толкъунла,
Таула, терекле, тюзле, гоккала...
Бир ата-анадан туумасала да,
Ушайла бир-бирлерине адамла...

.....

Къараб туруб элде бир кюн къарт акканы
Сабыр-сабыр тютюн тарханын джаратдым...
Аны «эниклерге» кюрешгенимде,
Тамада къарнашыма кесими «сопалатдым»...

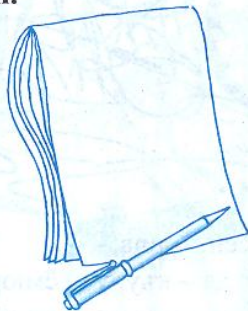
.....

Сукъланмайма джашауунга, тилчи, сени,
Айла, джылла орун табмай къалтырагъан.
Ичинг къара кёсеу болгъанын билдирмей,
Адамлагъа кёзбау болуб дайым тургъан.

.....

Уллу джашауда
Кёб затны кёребиз.
Элтелле джолла,
Сынайбыз, билебиз.

Заманы джетсе,
Гокка чагъады.
Мууал болса да,
Ариулугъун къояды.

Тубан чачыла,
Узаядыла кёзден.
Къачхы чапракъла
Тюшелле терекден.
Булутла кетселе да,
Джерде мылы къоядыла.
Адам тууса,
Къууанч келтиред.

Ауушса уа, кёблени
Джюреклерин эритед.
Биз къонакъбыз джашаугъа
Джерни багъалатайыкъ.

Алгъышда айтылырча,
Адамлагъа джарайыкъ...

АЛТАЙ
ХАЛКЪ
ДЖОМАКЪ

ДЖЮЗ АКЪЫЛ

Джаз кюн джылыннганында, Алтайгъа къайтыб келиб, турна кесини туугъан джерине – батмакъгъа къонуб, тебсеб башлагъанды. Къадалыб аякъларын ары-бери ойнатады, къанатларын къагъады.

Ач тюлкю аны къаты бла джортуб озуб тебрегенди. Турнаны къууана тургъанына зарланнганды да былай айтханды:

- Къарайма да кесим кесими кёзлериме ыйнаналмайма – турна тебсей турады! Аны уа, джазыкъны, къуппа-къуру эки аягъы барды!

Тебсегенин къоюб, тохтаб, турна тюлкюге къарагъанды. Къараса уа, аны — бир, эки, юч, тёрт аягъы. Сейирсиннгенден турнаны аузу ачылгъанды.

- Ой! – деб къычыргъанды тюлкю. – Ой, ол аллай бир узун аузда бир тиш да джокъ кёреме!..

Кеси уа аузун кенгине ачыб ышарыб, тишлерин кёргозеди.

Аузун джабыб, турна башын энишге этиб мыдахланады.

Аны кёрюб, тюлкю андан да бек кюледди:

- Ха-ха! Бу кесини къулакъларын къайры джашыргъанды? Башында къулакъ болуб джукъ кёрюнмейди... Эй, турна, сени башынгы ичинде уа не барды?

- Мен бери тенгизни ары джанындан джол табыб келгенме, - деб, джыларгъа аздан къалыб сёлешеди турна, — алай эсе уа, мени башымда бир кесек акъылчыгъым бар болур...

- Ох, къалай насыбсызса сен, турна, - дейди тюлкю, - не болгъанынг да – къуру эки аягъынг бла бир акъылынг! Сен меннге уа бир къара: тёрт аягъым, эки къулагъым, аузум толу тишлерим, джюз акъылым эмда алапат къуйругъум!

- Тюлкю, хурметли тюлкю!..

Джюреги асыры бек къыйналгъандан, турна, узун бойнун созуб, бир джанына къарагъанлайына, узакъда, белинде окъдан толу къалчаны бла, имбашында садахи бла, келе тургъан адамны эследи.

- Тюлкю, хурметли тюлкю, сени тёрт аягъынг, эки къулагъынг, аузунг толу тишлеринг бла джюз акъылынг барды... Ары къара, уучу келе турады! Андан биз къалай къутулайыкъ?

- Мени джюз акъылым меннге джюз тюрлю кенгеш береди, къайсына тынгыларгъа билмейме!..

Алай айтыб, тюлкю чабыб борсукъ тешикке сугъулгъанды.

«Аны джюз акъылы барды, билиб эте болур!» - деб, турна да аны ызындан сугъулгъанды.

Уучу турна бла тюлкю бирге бугъунуб ёмюрде кёрмеген эди. Борсукъ уягъа къолу бла узалыб, турнаны узун аякъларындан тутуб, тартыб тышына чыгъарды. Чыгъарса уа, чыгъарсын: турнаны къанатлары энишге салындыла, кёзлери — мияла киби, таб, джюреги да урмайды...

«Тешике тылпыуу тыйылыб къалгъанды,

бир ишексиз», «деб кѣлюне келди уучуну. Турнаны арлакьда забагьа быргьады. Дагьыда тешикеге узалды да тюлкюню тартды да чыгьарды.

Тюлкю кьулакьларын кьагьыб, тишлери бла кьабыб, тѣрт аягьында тырнакьлары бла тырнаб, тыпырдаб кьорешди, - болмады, уучуну хызенине бысдырылды.

«Турнаны да ала барайым, эшта, бир джукьгьа джарар», - деб кѣлюне келди уучуну.

Ызына бурулуб, забагьа кьараса – турна уа джокь! Кѣкде, бек мийикде учуб айлана, анга окь да джетерик тюлдю.

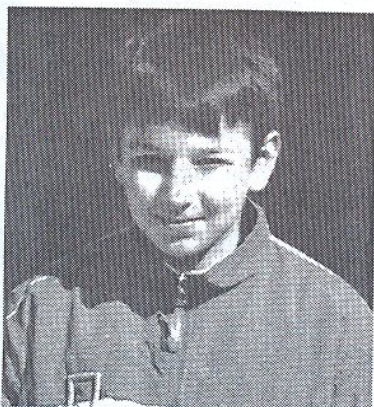
Алай бла, джюз акьылы, аууз толу тишлери, тѣрт аягьы бла алаMAT кьуйругьу болгьан тюлкю уучугьа аш болуб кьалгьанды.

Турна уа, джангьыз бла оюм этиб, кьалай кьутулургьа кереклисин ангь-лялгьанды.

(Кьарачайчагьа кѣчюрген
Сылпагьарланы К.А.)

1. Тюлкю турнаны кесинден онсузгьа нек санагьанды?
2. Махтанчакьлыгьы тюлкюге джарагьанмыды?
3. Бу тюлкюге ушагьан, акьылын тюз хайырлана билмеген адамлагьа тюбегенмисиз?
4. Акьылны тюз хайырлана билирге кьалай юренирге керекди?

ГѢРЮКЛАНЫ Аслан, СОШ № 9, Черкесск ш.
6 кл, 2007 дж., март.

Аслан патчах - гѣзенекде

Аслан патчах гѣзенекде!
Мууал кьараб турады.
Сабийле да - тѣгерекде,
Дауур, ушакь барады...

Аслан патчах эригеди
Гѣзенекден, дауурдан,
Сан этмезге кьорешеди,
Кьарасын, деб, кьарагьан...

Асланны уа кьорамайла
Туурасындан сабийле,
Хапар джасаб
бошамайла,
Сейир эте хар неге.

Асланны уа Кюн
мийикден
Эркелетед, джылытад.
«Сен керексе сабийлеге!» -
Деб кѣл этед, джубатад.

БАЙРАМУКЪЛАНЫ Фатима, джазыучу

Белгили къарачай джазыучу Байрамукъланы Ибрагимни кызы Фатима эмда поэт Акъбайланы Алийни джашы Азрет «Къарачай поэзияны антологиясы (XVIII-XX ёмюрле)»

деген китабны джыйышдырыб джарашдыргъандыла. Китабны Москвада «Эльбрусид» джамагъат Фонд (Президенти Тотуркъулланы Хасанны джашы Алий) 2006 дж. чыгъаргъанды, ол китабны чыкъгъанын къарачай джамагъат улуу байрам халда

белгилеб, ол ишге юлюш къошханлагъа улуу бюсюреу этгенди. Сау болсунла миллет ючюн къайгъыра билген ол джаишларыбыз, кызыларыбыз!

Байрамукъланы Фатима кеси да эртдеден бери джазады. «Сюймекликни джети джолу», «Кюн бешик», «Небо зовет меня сестрой», «Бушуу китаб» деген китабларын къарачай джамагъат бек сюйюб, джаратыб окъуйду. Аны 2005 джыл Москвада чыкъгъан назму джыйым китабы «Кёч тюбешуу» да окъуучулагъа аламант саугъа болгъанды. Китабда сабийлеге аталгъан назмула да бардыла. Бу назмула аладандыла.

ГЫЛЫУЧУКЪ

- Атам! Атам! Тынгыла,
Гылыу нени окъуйду?
- Ол «окъуйду» тауланы,
Джулдузланы, тангланы...
- Джулдуз китабмы болду?
Аны къалай окъуйду?
- Хоу, окъууну сюйгеннге,
Билим ала билгеннге...
- Алай эсе, сора не
Джазылгъанды джулдузда?
- Джулдуздамы? Сеннге деб,
Анда хапар, таурух кёб.
Сен, билимли джаиш болуб,
Аны окъур халгъа джсет!
Ол заманда,
джашым, сен
Джулдузгъа джол
салырса...
- Атам, гылыуну
да алыб,
Сен биргеме
барырса.

ОЛ БОЛУРМУ УЛАКЪЧЫКЪ?

Баббаханны тюгю кибик,
Акъ тончугъу тамаша.
Бош заманын ашырады
Чибинле бла талаша.

Кюн таякъ дыгъы этеди
Аны джассы сыртчыгъын.
Керпелениб чабады ол,
Къайырыб акъ башчыгъын.

Бир ариучукъ макъырады,
Боллукъ болур къобузчу.
Ол туугъанлы, бизни Алибек
Болуб къалды къозучу.

«Къозу! Къозу!» - деб ызындан
Айланады уланчыкъ.
Нек «ой!» демейд, къозу эсе?
Ол болурму улакъчыкъ?!

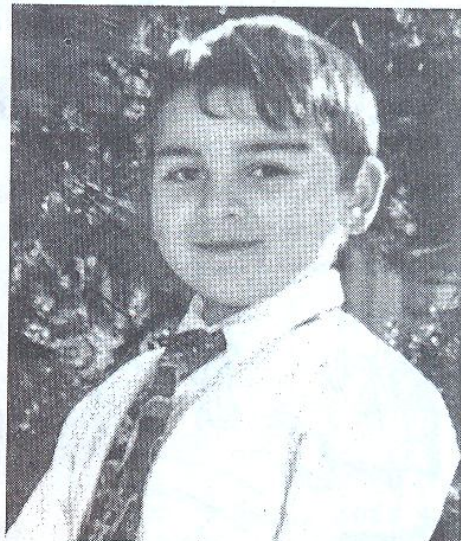
Мамурашчыкъ, кыш джукъудан уяна келиб, аякчыкъларын созуб керилди, созулду, кёзчюклерин ууду. Сора кюркеден башын чыгъарды да тегерегине къарады. Къараса уа - тау башында сапсары тегерек табакъ мынга къараб ышара тура.

- Сен Кюнмюсе? - деди мамурашчыкъ.

- Кюнме! - деди сары табакъ.

Мамурашчыкъ, хамхотчугъун Кюннге созуб, ышарды. Кюн да анга ышарды, джылы джибек кирпиклери бла мамурашчыкъны бетин сылады.

Джаз келгенин ангылаб, мамурашчыкъ къууанч тыбырлы болду. Ол эндиге дери Кюнню кёрмеген эди, анасы хапар айтхан болмаса. Кыш сууукъла, булутлу кюнле, джангурла... Мамурашчыкъ а хаман джукълаб туруучан эди. Энди уа, ма, джаз... джылы... Кюн...

КЮН БЛА МАМУРАШЧЫКЪ

Кюн таякълагъа къарай турду да Мамурашчыкъ дагъыда джукълады да къалды. Бир заманда уяныб къараса, Кюн кёкню бирси джанында батыб бара тура.

- Уй, Кюнчюк, къайры бугъуб бараса?! Тохта, кетме, сен кетсенг, джаз кетиб къаллыкъды! - деб, мамурашчыкъ Кюнню ызындан чабды. - Кетме, мен энди, сени къоуб, джукълаб къалмазма!

Кюн быягъы джибек кирпиклери бла аны энтда бетин сылады.

- Мен энтда келликме! - деди да ташайды да кетди.

Келликме деб, Кюн нек кетиб къалгъанын мамурашчыкъ ангылаялмады. Кюркеге келиб, анасын уятды. Сора сорду:

- Кюн, келликме деб, кетиб къалды. Келликмиди?

- Келликме, деди эсе, кел-

ликди. Кюн - керти Кюндю. Керти зат а алдамайды, - деди анасы. - Керти болмагъан, осал зат алдайды.

- Мен керти Айю боллукъма! - деди мамурач.

ДЖАНТОТАЕВА Мадина, Нижняя Теберда, 6 кл., февраль, 2007 дж.

ДО ЧЕГО ХОРОШ МОРОЗ!

Зима, зимушка, зима
Ты как сказка к нам пришла!
Пухом землю покрываешь,
Все в белое одеваешь.

Ты такая мастерица,
Рисуешь на окне узор...
Дети толпою веселой
Сани в руки - и во двор.

От мороза щёки красны,
И немножко зябнет нос...
Игры зимние прекрасны,
До чего хорош мороз!

Хорошо в снежки играть,
Бегать, спотыкаться,
И с горки вниз с ветерком
На санях спускаться!..

ДЖАУБАЛАНЫ Б. Тёбен Теберди, 10 кл., 2007 дж.

МИНГИ ТАУГЪА

Ууакъ таула санга къарайла,
Мийиклигинге сукълана.
Джай да, кыш да
джылтырайса,
Шекер баш кибик агъара.

Хар кюн сайын алгыш этеме
Сени юсюнде акъ тонынга.
Сууунгдан ичген кёб джашайды,
дейле,
Бачхыч салдырлыкма джанынга...

*АГЕРДЖАНЛАНЫ Л. Тёбен Теберди,
10 кл., февраль, 2007 дж.*

МИНГИ ТАУ

Айтыулада айтылад
Бизни Минги Тауубуз.
Чыгъад аны тюбюнден
Бизни Теберди суубуз.

Минги Тауну тюбюнден
Чыгъады бир къара суу.

Андан алыб уртлагъан
Болад дейле кийик сау.

Минги Таусуз, бу джуртсуз
Бизни Аллах этмесин,
Къарачайгъа, тау джуртха
Къаргыш, бушуу джетмесин!

МЕНИ БАГЪАЛЫ АНАМ

Онбиринчи классны сохтасы Очакъланы Фатима анасыны - Очакъланы Зариятны - бу суратын аны картындан кеси салганды. Фатиманы анасыны юсюнден джазгъан чыгъармасындан юзюк:

АНА деген дуняда эм сыйлы сёздю, тамам татлы, балча, джарыкъ, джылы, джазча. Манга джашау берген, суугъа иймей, отда кюйдюрмей, джукъдан кем этмей ёсдюрген анама махтау, сый береме, бюсюрёу этеме, кёкде джудузла бла тенг кёреме, бек сюеме!..

АНАМ десем, джарыйды джюрегим, джылынадыла санларым, учарча болады кёлюм.

«Ата деген - ашхы ишге талпытхан,
Ана деген - кёкню, джерни
танытхан...

Ата деген - ёмюр юйню ачхычы,
Ана деген - джашауунгу бачхычы...

Ата деген - накъутналмаз къалады,
Ана деген - джанынга джан салады...» - деб

Очакъланы Ф.,
Тёбен Теберди,
11 кл., февраль,
2007 дж.

Семен улу Сыма
йыл къалай таб айт
ханды!

«Окьюу, билим ал
тюз джаша, тир
урунуб джаша, джа
шау джолунгда абын
ма!» - дейди анам.

Кюн джарыгъым,
нюр джарыгъым, ба
гъалы анам, манга
джашауну татыуун,
магъанасын анги
латхан, сенсе мени
джашаууму чырагъы.

Юйге келсем, ана
мы кёрсем, ырахат
болады джаным,
дженгил болалла
санларым. Анам юй
де болмаса, юйде
сууукъ, къарангы
болады, ушхууур

татыусуз, дамсыз бо
лады. Ананы сыйыны
джокъду учу-къыйыры.
Аны игилигин толу ай
талырча, мен аллай сёзле
табмайма.

Джер юсюнде бир
сабий да джыламасын
анасыз болуб!..

АНА ТИЛ БЛА АДАМЛЫКЪ

Кесине да, ата-бабаларына да, миллетине да къаллай бир багъа, сый бере билгени, кесини да адамлыгы, ангысы къаллай дараджада болгъаны адамны ана тилинде къаллай сѣлеше билгенинде танылыб турады.

Ана тилин иги билмеген адам миллетини культурасын да билмейди, анга толу ангылы адамды деген джангылады. Миллетни тили бла культурасы бир-бири бла байламлыдыла. Миллетини культурасын билмеклик - адамлыкъны эм баш шарты болгъаны аны ючюндю.

Миллетни тилине «ана тил» деб бош айтылмайды. Атасын, анасын сюе, багъалата билген, аланы сыйлары, миллетини сыйы - кесини сыйы болгъанын ангылагъан адам ана тилине сансыз болаллыкъ тюлдю. Болала эсе уа - адамлыкъ ангысы толу тюлдю, таб, джокъду. Нек десенг, аланы сыйларын кеси биле-биле теблей, сата турады.

Алайды да, келигиз, ана тилибизни тыйнышлы билирге тырмашайыкъ, аны сакъларгъа кюрешейик. Миллет кесини тили бла сакъланганын унутмайыкъ!

*Миллетсиз адам -
ѣксюздю, тамырсыз
хансчады.*

БАЙРАМКЪУЛЛАНЫ
Зульфа Хусеевна,
Къарачай
шахарда № 1 орта
школну директору.

Ананы тили -
джанынгы нюрю.
(Къарачай нарт
сѣз).

